

втекли на південь. Кілька тисяч людей залишилося на полі битви. Після перемоги Бонапарт вирушив до міста Каїр, одне із двох великих міст Єгипту. Налякане населення мовчки зустріло завойовника; вони не лише нічого про Бонапарта не чули, але й не розуміли, хто він і, за що воює. Каїр був багатшим від Олександрії, тому Бонапарт отримав можливість поповнити продовольчі запаси. Армія відпочила після важких переходів [2, с. 37].

Мамелюцькі ватажки Ібрагім-бей та Мурад-бей були змушені тікати з Нижнього Єгипту: Ібрагім-бей до Верхнього Єгипту, а Мурад-бей до Сирії [4, с. 325].

Для управління Єгиптом Бонапарт створив маріонетковий уряд – Великий диван, до котрого ввійшли представники місцевого мусульманського духовенства, впливові купці, навіть один бедуїн [4, с. 325].

Становище французької армії на літо 1798 року ставало дедалі важчим: епідемія чуми, спека й безперервні бої з місцевим населенням, котре вело визвольну боротьбу, в значній мірі підірвало її сили [3, с. 240].

Захоплення Єгипту Бонапартом стурбувало Лондон, тому було вирішено відправити англійський флот на чолі з адміралом Гораціо Нельсоном до Африки. 1–2 серпня в бухті Абукір англійці атакували французький флот [3, с. 240].

Адмірал французького флоту Брюес мав у своєму підпорядкуванні 15 кораблів, а Нельсон – 11, в результаті битви французи втратили – 11, решта втекли на острів Мальту, позбавивши армію тилового забезпечення [4, с. 326].

У вересні 1798 року Селім III оголосив війну Франції, а в січні 1799 р. Порта приєдналася до другої антифранцузької коаліції, однак Наполеон не зник чекати ворога і направив свою армію в Палестину. Французи розгромили османо-мамелюцькі війська, захопили міста Аль-Аріш, Газу, Хайфу, Акку, однак після 70-денної облоги останньої Наполеон так і не зміг її завоювати. В артилерії французів не вистачало боєприпасів, посилилася епідемія чуми, що вражала французів, не було медикаментів для лікування поранених, тому в травні 1799 року Наполеон зняв облогу Акки і відступив до Єгипту [4, с. 326].

У липні 1799 року наполеонівська армія розгромила англо-турецький десант, що спробував розташуватися під Абукіром. Проте поразка була очевидною, тому Бонапарт у серпні залишив свою армію на генерала Клебера, а сам вирушив морем до Франції. Решта армії воювали до весни 1801 року, доки не здалися британцям, котрі їх евакуювали додому [4, с. 327].

Отже, Наполеон Бонапарт після Італійського та Єгипетського походів захопив низку територій, на які було поширене французьке законодавство. Він зарекомендував себе талановитим військовим полководцем, що, зрештою, допомогло йому отримати верховну владу у Франції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Манфред А. З. Наполеон Бонапарт / А. З. Манфред. – 5-е изд. – М.: Мысль, 1989. – 733 с.
2. Тарле Е. В. Наполеон / Е. В. Тарле. – Минск: Беларусь, 1992. – 429 с.
3. Джеджула К. О. Історія Франції: підручник для факультетів і відділів французької мови інститутів іноземних мов, педагогічних інститутів та університетів / К. О. Джеджула; Ред. І. Д. Кундюба. – Київ: Радянська школа, 1954. – 654 с.
4. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. А. Рубель; гол. ред. С. В. Головка. – К.: Либідь, 2007. – 560 с.

Штокалюк Д.

Науковий керівник – доц. Гонтар Т.М.

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ВАРЯГІВ У РУСЬКИХ КНЯЗІВ

Війни були у всі часи і невід'ємною частиною воєн були воїни-найманці. У середні віки серед таких найманців були варяги. Вони у свій час були найкращими воїнами, тому така слава допомагала знаходити королів, феодалів, князів, котрі могли їх найняти собі на службу.

Метою даної статті є дослідження військової взаємодії варягів і русичів, її коренів і наслідків. З даної теми випливають завдання: проаналізувати озброєння та тактику бою і порівняти їх із озброєнням та тактикою русько-слов'янських дружинників, виявити політичну роль варягів на руських землях.

Актуальність досліджуваної проблеми військової служби варягів у руських князів полягає в поглибленні розуміння відносин між руською державою та Скандинавією, деталізації ролі вікінгів у становленні та розвитку Київської Русі.

Проблемі бойового мистецтва норманів, їх ролі в Західній Європі та Русі неодноразово присвячували увагу ряд дослідників. Авторка Жаклін Сімпсон описує скандинавське суспільство, розкриває передумови та причини появи варягів на Русі, їх діяльність, озброєння і тактику бою. В її праці "Викинги. Быт, религия, культура" знаходимо комплексний опис Скандинавії та її мешканців, їх традицій та культури [1].

В.Я. Білоцерківський досліджує появу варягів на території Північної Русі та їх експансію, тим самим вказує на одну з причин виникнення держави Київської Русі – загрозу норманів [2].

П. Соєр у своїй книзі "Епоха викінгів" аналізує діяльність варягів на півночі Русі, збір ними данини з русичів. Цим самим він окреслює одну з важливих сторін присутності варягів на Русі [4]. Втім, згадані автори, подаючи немало інформації про норманів, дослідження їх військової служби у руських князів своєю безпосередньою задачею не ставили.

Разом з тим ряд інших авторів торкаються питання наймання варягів князями на службу. Серед них М.С. Пасічник, котрий в праці "Історія України. Державницькі процеси, розвиток культури та політичні перспективи" досліджує наймання варягів князями Аскольдом та Діром для походу на Константинополь. Він вважає, що це було викликане бажанням підсилити князівську дружину скандинавами – вмілими воїнами [5].

Визнаним дослідником варязьких походів є А.Я. Гуревич. Він є автором декількох наукових робіт, присвячених вікінгам, а саме: "Древние германцы. Викинги", "Походы викингов" та інших. В них розкриваються причини приходу варягів на територію Русі, а також економічна та військова діяльність варягів на руській землі [6; 12].

Е.А. Мельникова у своїх працях "Древняя Русь в свете зарубежных источников" та "Славяне и скандинавы" також розкриває взаємовідносини, котрі склались між слов'янами і скандинавами та допомагає побачити ці відносини через свідчення іноземців – франків, скандинавів та інших. Авторка аналізує "Бертинські аннали" та "Сагу про Ейдмунда", документи, які використовуються дослідниками [7; 15].

Гвін Джонс також присвячує своє дослідження експансії вікінгів на території Прибалтики та Північної Русі, приходу до влади нової династії Рюриковичів, політичній діяльності князів цієї династії на київському престолі, показує взаємозв'язок Києва зі Скандинавськими країнами [11].

Отже, проблема військової присутності варягів на Русі вже неодноразово вивчалась різними авторами. Але здебільшого авторів цікавили в першу чергу особливості скандинавського суспільства, або розвиток держави Київської Русі. Тому власне військова взаємодія русичів і варягів, їх порівняння як воїнів відходили на другий план і не ставали предметом спеціального дослідження. В даній статті проаналізована саме військова сторона варязької присутності на Русі.

Джерельною базою дослідження є "Повість времених літ", "Сага про Олафа Трюгвальсона", "Сага про Олафа Сігурдсона", "Сага про Ейдмунда". На ряд цих джерел дослідники посилаються, а іноді включають в свої праці в якості додатків або власних прикладів, ряд джерел опубліковані у збірках документів [3; 8; 9; 10].

Походи варягів не були випадковим явищем. Вони мали свої причини, що корінились в умовах проживання варягів на Скандинавському півострові. Географічне положення і суворі кліматичні умови, постійна боротьба за виживання сприяли організації походів. Регіони, багаті на природні ресурси, були для скандинавів привабливими, тому ставали об'єктом експансії. Релігія, міфологія, особливий менталітет – "культ війни" були невід'ємною частиною скандинавської культури. Значна кількість вільних людей, навчених з дитинства військовому ремеслу, сприяла поповненню піхоти з метою набігів. Жителі Скандинавського півострова володіли передовими для свого часу технологіями виплавки та обробки металу, що в свою чергу дозволяло створювати досконалу зброю.

З одного боку перенаселеність ряду районів, з іншого – особливий порядок успадкування (власність успадковував тільки старший син, а молодші нічого не отримували), призводили до утворення військових загонів. Доречі, подібне відбувалось дещо пізніше у Західній Європі в епоху хрестових походів, – багато молодих людей, що не отримали спадщини, могли себе

реалізувати тільки у військовій справі [1, с.51-72, 85-89, 207-210].

У VIII ст. нормани з'явилися у верхів'ях Волги, підкорили фінські племена – мерь, мурому, мешеру і встановили своє панування над Волзьким шляхом [2, с.24].

Появу варягів на теренах Київської Русі фіксує "Повість временних літ". У ній описано похід варягів на Новгород у 852 році, закликання варягів київськими боярами на княжіння та вбивство Аскольда і Діра у 882 році.

Автор "Повісті временних літ" про "покликання варягів" подає інформацію, що стосується в першу чергу збору данини : "У рік 6367 [859] варяги, приходячи із замор'я, брали данину з чуді, і з словен, і з мері, і з весі, [і з] кривичіві" [3, с.56]. З цього уривку видно успішність варягів-воїнів у боях зі слов'янами, оскільки тільки переможець міг збирати данину .

Дослідники, зокрема Пітер Соєр, аналізують збір данини. Нормани, очевидно, не всю данину збирали для власних потреб. Пітер Соєр вважає, що частина данини йшла у Вольську Булгарію [4, с. 292].

Князі Руської землі Аскольд і Дір наймали на службу загони варягів через брак досвічених військових серед слов'ян, варяги виконували також певні політичні доручення. Зокрема, варяги брали участь у посольстві русів до Константинополя у 838 р. У складі дружин князя Аскольда у 860-866 рр. вони ходили на Візантію, а потім на мусульманські міста Закаспію. Але цивільським завданням мали короткочасний, епізодичний характер [5, с.42].

Володимир Святославич і Ярослав Мудрий вдавалися до послуг варязької дружини, запрошеної ними зі Скандинавії. Про наймання вікінгів свідчить "Едмундова сага", в якій описується прийняття на військову службу конунга Едмунда та ярла Регнара. Також з цієї саги можна дізнатися про плату, яку давав Ярицлейф (Ярослав) варягам, і військові дії під час міжособної боротьби Ярослава та Святополка Окаяного (Бурислейфа) [6, с.87; 7, с.507; 9, с.161-174].

Починаючи з Володимира Великого, варяги активно використовувалися руськими князями в боротьбі за владу. У Володимира служив майбутній норвезький конунг Олаф Трюгвальсон. Ця служба описана в "Сазі про Олафа Трюгвальсона". Проходив він службу у 978-980 роках і мав звання хевдинга. Цезвання Скандинавії означало керівника племені. Хевдингом його призначив Вальдемар (Володимир). За допомогою варязької дружини новгородський князь Володимир Святославич захопив престол у Києві в 980 році, після чого постарався варягів позбутися. Очевидно, князь з обережністю ставився до озброєних іноземців, яким завдячував владою. Це також є свідченням високих бойових якостей варягів. Ця обережність була не безпідставною [3, с.60; 9, с.98-103].

Варяги відчували себе переможцями і не бажали миритися з роллю простих найманців, бо були учасниками політичної події, а саме зміни політичної влади. Вони сказали Володимирі: "Це город наш, ми його захопили, - хочемо взяти викуп із них по дві гривні з чоловіка ". І сказав їм Володимир: "Почекайте з місяць, поки зберуть вам куни. І чекали вони місяць, і не дав їм Володимир викупу, і сказали варяги: "Обдурив нас, так відпусти в Греки". Він же відповів їм: "Ідіть". І вибрав він із них мужів добрих, розумних і хоробрих, і роздав їм міста; інші пішли до Цесарограда" [3, с.60]. Отже, князь одних варягів залишив у себе на службі, а інших направив на пошуки військової здобичі Візантію.

Ярослав, що прийшов до влади після смерті Володимира, зіграв в історії Русі ще більш помітну роль. Він також відчував свій зв'язок з варягами: Ярослав одружився з дочкою Олафа Скетконунга Інгердою. Цю подію описує "Сага про Олафа Харальдсона". В ній розповідається про приїзд послів Ярицлейфа (Ярослава) для заручин з Інгердою. Перед тим дочка конунга мала вийти заміж за Олафа Товстого, конунга Норега (Норвегії), але прикордонний конфлікт 1017-1018 зіпсував стосунки між двома правителями, тому Інгерда була видана за Ярослава. Князь приймав у себе і підтримував скинутого норвезького конунга Олафа, сина Гаральда (Олафа Святого), а після поразки Олафа Стікластадіра дав притулок його зведеному брату Гаральду – майбутньому конунгу Гаральду Суворому. Гаральд брав участь у військових походах Ярослава і визнавав його своїм повелителем. Пізніше він взяв за дружину дочку князя – Єлизавету. Цю подію описує "Сага про Гарольда Сігурдсона". В ній розповідається про знайомство Харольда з Єлизаветою, скандинави її називали Елізабет. Він з нею одружився не відразу. Ця подія відбулась після повернення з Міклагарду (Константинополя). Сказали про цей шлюб варяги : "Войовничий конунг Егда взяв дружину, яку він бажав. Він отримав багато

золота та дружину конунга"[8,с.110-113;10,с.100-109; 11,с.265].

Воєнні успіхи варягів змушують нас проаналізувати причини їх військової переваги. Частково ці причини полягали в тактиці бою, застосованій скандинавами.

Коли доводилось битися на суші, вікінги воліли шикуватися "стіною щитів", що називалася у них "шолдборг", або "шулдбург" (skjoldborg). Вона являла собою щільну і глибоку фалангу у п'ять рядів або й більше, в якій краще озброєні і захищені воїни займали передові шеренги. У деяких випадках вони могли утворити два або й більше таких "стіни щитів". Загони розташовувались так, щоб надавати один одному підтримку і у потрібний момент перейти в несподівану контратаку [14,с.90].

Варязьким варіантом військового строю була "свінфюлка" (svinfylka), або "бойовий порядок свинею", що являв собою клиновидний стрій. Судячи з усього, останній не був варязьким винаходом, оскільки такий же стрій в IV і V століттях застосовували римські легіони. Він називався у них "порцінум капет" ("porcinum caput" - "свиняча голова") [9,с.92].

Ще одним характерним прийомом ведення бойових дій в епоху вікінгів було так зване "горіхове поле". Мова йде про задалегідь обране місце для битви, оточене з усіх сторін гілками горіха чи іншого дерева з великим листям, де в узгоджений час починався бій [13,с.96]. Підготовлене "горіхове поле" фактично було пасткою для ворога.

Під час битви у війську норманів в центрі перебували лучники і воїни з дрючками, якими вони добивали поранених. Успіх у бою забезпечувався постійним пересуванням клинів, а також беззаперечним виконанням наказів ярла, які подавалися з центру війська. При боях на відкритій місцевості вікінги воліли очікувати наближення противника, обстрілюючи його з луків та пращ. При підході ворога на нього обрушувався град дротиків і удари мечами та сокирами воїнів, не обтяжених щитами. Згуртованість бійців, мобільність і маневреність дозволяли їм легко роз'єднувати масивні натовпи супротивників. Тактика вікінгів полягала у дробленні війська противника на окремі загони, оточення їх і розгромі за допомогою мечів [13,с.95].

Списи були кількох типів. Першим типом були металеві, призначені для того, щоб кидати їх у противника. Коли металеві зброя закінчувалася, бійці починали битися врукопашну, причому нерідко використовувалися списи для боротьби з кіннотою супротивника. Їх спирали на землю, спрямовуючи вістря в бік противника – це був другий тип списів. При цьому використовували спеціальний упор. У таких списів були більш широкі і важкі наконечники, іноді з довгими гніздами, щоб не зірвалися з древка. Їх частіше, ніж списи для метання, прикрашали срібною інкрустацією, оскільки ризик втратити їх в бою був набагато меншим. Але такий спис був набагато більш пізнім винаходом, ніж спис металевий [1,с.145].

Третім типом списів були ті, що використовувались як колюча зброя. У вікінгів були своєрідні, не схожі на руські, наконечники таких списів, подібні до вербового листка. Очевидно, вони проникли в балтійську систему озброєння з причорноморських або середньоазійських областей, а звідти поширилися далі на Захід [15,с.118].

Інша зброя, що з'явилася пізніше, – бойова сокира. Її попередниками були звичайні робочі сокири, розмір і вага яких поступово збільшувалися. Існувало три основних типи бойових сокир. У "бойовій" сокири залишалася ще багато від робочого інструмента: сокира була насаджена на довге, оббите залізом топорище, лезо було з одного боку і вона була придатна для використання як молотка. Така сокира продовжувала залишатися зброєю селянина, люди могли постійно носити її з собою в повсякденному житті, користуючись нею як інструментом і застосовуючи як зброю у разі раптового нападу [1,с.146].

"Сокира з борідкою" отримала свою назву від характерного квадратного виступу на нижньому краї леза; його особливо часто застосовували в морських боях, оскільки через його форму така сокира прекрасно підходила для захоплення і абордажу морського корабля. Третім, найбільш відомим типом, була знаменита "широка", або "плотницька", сокира – важка сокира з довгою ручкою. Нею потрібно було рубати двома руками. Довжина леза сокири доходила до 30 сантиметрів, його прикрашали інкрустацією зі срібла, золота або черні [1,с.146].

З усіх видів зброї скандинавів найбільш детально вивчені мечі. Меч був символом влади короля або вождя, на ньому приносили клятви вірності. Для меча в першу чергу було необхідне негнучке лезо, тому що під час бою лезом меча завдавалися важкі і швидкі удари; як зброя, що коле меч практично не використовували. Для того, щоб домогтися необхідної міцності,

потрібно було збільшити природний вміст вуглецю в доступній ковалеві залізній руді (оскільки він був занадто низьким). Цього домагалися за допомогою складної і красивою техніки, відомої як "візерунчасте кування" (дамаскування), відомої задовго до епохи вікінгів. Таке лезо складалося з безлічі тоненьких брусків цементованої сталі – тобто заліза, розжареного до білого кольору, кованого на вугіллі, , поки його поверхня не вбере досить вуглецю і не перетвориться на сталь (хоча основа при цьому залишалася залізною). Серцевина брусків була темною, а сталева поверхня – світлішою. Потім для більш рівномірного розподілу сталі бруски розрізали на кілька шматочків, перекручених і перекованих в іншому порядку. Нарешті, такий пучок перекручених брусків зварювали [1, с.146].

Мобільність норманського війська забезпечували легкі обладунки. Втім вони були достатньо функціональними. У битві варяги захищали голову шоломом з кольчужним підшоломником. Використовувався сегментний шолом з великою декоративною носовою пластиною і "бровами" [14, с.96].

Для захисту грудей від поранень варяги використовували панцир або кольчугу, котра складалася з переплетених залізних кілець. Під кольчугу одягали вовняну сорочку, під сподом якої був вставлений трикутний клин. Втім невеликі фрагменти кольчуг вікінгів знаходять лише зрідка. Це є свідченням того, що більшість воїнів не могли дозволити собі кольчугу. Замість цього їм доводилося вдягати шкіряні куртки з підкладкою, вшивати в одяг кістяні пластинки і використовувати інші подібні легкі засоби захисту [1, с.148].

Ноги воїнів захищались шкіряним взуттям. Ремінці взуття застібалися на ікрі за допомогою пржки [1, с.148].

Екіпіровку вікінга довершував круглий щит. Його виготовляли з тонких дерев'яних пластин, ззаду була залізна поперечина. Воїн тримався рукою за поперечину, пропускаючи пальці через отвір, вирізаний у центрі щита і захищений залізною шишкою. Крім того, щит можна було підвісити на ремені, що одягався на шию, таким чином обидві руки залишалися вільними. На цьому ремені щит висів і тоді, коли ним не користувалися. На передній стороні щита могла бути шкіряна оббивка, а по краю – окуття із залізного обруча. Однак, щит намагалися не обтяжувати металом, оскільки корисність щита залежала не стільки від його міцності, скільки від легкості [1, с.151].

Варязькі лучники крім лука мали тільки ніж або сакс, щоб не надто переобтяжувати рухи. Хоча лук був не найдешевшим видом зброї, вважалось, що лучниками зазвичай служили бідні скандинави, не здатні забезпечити себе мечем, шоломом і обладунками. Лучники займали своє бойове місце відразу позаду лінії воїнів, озброєних мечами, сокирами та списами. Стрільба по противнику велася навісом, так, щоб стріли падали на супротивника зверху. Така стрільба була досить ефективною. Запас стріл зберігався в сагайдаку, який носили на поясі, а не за спиною. Стріли також могли носити заткнутими за пояс, або навіть просто встромляти в землю перед собою. Під час бою стріли противника підбирали і випускали їх назад [14].

Наконечники й оперення стріл були у вікінгів кількох типів : широкі й плоскі, шиловидні, що залишали глибокі рани і спричиняли сильну кровотечу. Були й гострі пірамідальні наконечники, які концентрували удар на вузькій ділянці, що дозволяло їм пробивати кольчугу. Для полювання на птахів та іншу дрібну дичину використовували стріли з тупим кулястим наконечником. Древо стріли мало в довжину 70-80 см при діаметрі 8-10 мм. Стріла оснащувалася оперенням із трьох пір'їн, яке надавало їй обертання в польоті [14].

Наконечник міг кріпитися не тільки за допомогою втулки, але і за допомогою хвостовика, який встромляли в древо. У будь-якому випадку стрілу оперяли, закріплюючи оперення клеєм з березового дьогтю і ниткою. Хоча виготовлення стріл було звичайним заняттям воїнів на привалі, в основному стріли виготовляли жінки вдома. Наконечник стріли мав хрестоподібний розтин [14].

У вікінгів були фанатики бою берсерки – це воїни, котрі вірили, що їм допомагає бог Один і в них вселяється дух ведмедя. У "Юнглінговій сазі" розповідається, як берсерки кидаються в битву без обладунків, збожеволілі, подібно собакам або вовкам, кусають свої щити в нетерпінні, будучи сильніми як ведмеді або вепри, вбивають ворогів одним ударом, причому ні залізо, ні вогонь не здатні були уразити їх. Це називалось люттю берсерка [13, с.98].

Варяги, перебуваючи на території Русі, наймалися на службу до слов'яно-руських князів та використовувались ними у боротьбі за владу. Причинами популярності на Русі варязького

війська є комплексними – це і тактика, і озброєння та згуртованість в бою. Втім, звертає на себе увагу той факт, що вікінгів на Руській Землі приваблювали не лише відчуття привілейованою верствою, оскільки військові якості та участь у політичних подіях забезпечували їм особливе привілейоване місце в суспільстві, відмінне від ролі простих найманців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ж. Симпсон. Вікінги. Быт, релігія, культура. – М.: ЗАО "Центрполиграф", 2005, Перевод с англ. яз. Н. Ю. Чехонадской. 2005. – 239 с.
2. Історія України. Білоцерківський В.Я. : Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 495 с.
3. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатіївським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка – К.: Рад. письменник, 1990.– 558 с.
4. Питер Соєр. Епоха вікінгов / П. Соєр: пер. с англ. А.П. Сони́на. – СПб. : Евразия, 2002. – 352 с.
5. Пасічник М.С. Історія України. Державницькі процеси розвитку культури та політичні перспективи : навч. посіб. – 2 – ге видання, стер. – К. : Знання, 2006. – 735 с.
6. Гуревич А.Я. Походи вікінгов / А.Я. Гуревич . – М.: Наука, 1986. – 182 с.
7. Древняя Русь в свете зарубежных источников / под редакцией Е. А. Мельниковой. – М.: Логос, 1999. – 608 с.
8. Древняя Русь в свете зарубежных источников. Хрестоматия / Под ред. Т.Н. Джаксон, Н.Г. Коноваловой и А.В. Подосинова. Том V. Древнескандинавские источники. Сост. частей VI, IX, X – Г.В. Глазари́на : частей III, IV, VII, VIII, XI – Т.Н. Джаксон : частей I, II, XII – Е.А. Мельникова. – М. : Русский Фонд Содействия Образования и Науки, 2009. – 384 с
9. Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (первактреть XI в.). – М. : Ладомир, 1994. – 256 с.
10. Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (середина XI – середина XIII в.). – М. : Научно-издательский центр "Ладомир", 2000. – 366 с.
11. Джонс Гвин. Вікінги. Потомки Одина и Тора / Пер. с англ. З.Ю. Метлицкой. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 445 с.
12. Избранные труды: В 4 т. . Т.1 : Древние германцы. Вікінги / А.Я. Гуревич. – М.; СПб. : Университетская книга, 1999. – 360 с.
13. Р. Шартран, К. Дюрам, М. Харрисон, И. Хит Вікінги. Мореплаватели, пираты и воины; предисл. М. Магнуссона ; [пер. с англ. А. Колина]. – М. : Эксмо, 2008. – 192 с.
14. <http://istoriyadrevnegomira.ru/proisxozhdenie-i-poyavlenie-varyag-na-rusi.html> / Происхождение и появление варяг на Руси 12.
15. Славяне и скандинавы: Пер. с немецкого/ Общ. ред. Е. А. Мельниковой.–М.: Прогресс, 1986.– 416 с.

Яремчук М.

Науковий керівник – доц. Костюк Л.В.

ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ЛЕМКІВ КІНЦЯ ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ

Смерть людини, як її ціле життя, була завжди пов'язана з рядом магічних дій. Стародавня віра в надприродні сили, потойбічність душі вкорінилася у психіці народу і дожила до наших днів. Згідно з народними віруваннями смерть вважали природним і невідворотним кінцем земного життя, універсальним законом, дії якого підлягає кожна людина без огляду на її матеріальний і соціальний стан.

Метою статті є комплексне вивчення поховальної обрядовості як фрагменту сучасної сімейної звичаєвості. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у жителів Північної і Південної Лемківщини, з'ясувати семантику ритуальних дій.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: простежити та проаналізувати локальну специфіку поховальних звичаїв лемків із врахуванням трансформаційних процесів, котрі відбувалися на території цього регіону.

Означена проблема знайшла відображення у студіях істориків і етнографів. Окремі аспекти цього питання порушено у працях таких науковців, як В. Гнатюк [1], Ф. Колесси [2], Гузій Р., Вархол Й., Вархол Н. [3], І.Красновський [4], котрі подають загальну характеристику поховальної обрядовості, проте лише дотично згадують про досліджувальну територію.